

Д. Г. ЯНКО

*член-кореспондент Української академії архітектури,
заслужений діяч мистецтв України*

НЕПІДВЛАДНІ ЧАСУ

Давньоіндійська мудрість стверджує, що «Час нікого не любить, час до всіх байдужий — він забирає всіх». Вважається, що час визначає і цінність творів мистецтва, бо істинно високе й невмируще вважається те мистецтво, яке пройшло перевірку часом, витримало суспільну переоцінку цінностей. На зламі другого і третього тисячоліть таке випробування відбулося щодо творів видатних українських художників, які відійшли вже за вічну межу: Миколи Глуценка, Михайла Дерегуса і виявилось, що цінність їхніх творів з року в рік зростає, як в Україні, так і в зарубіжжі.

Працюючи на ниві українського образотворчого мистецтва, я мав щасливу можливість впродовж багатьох років другої половини ХХ ст. спілкуватися з цими майстрами національного мистецтва і знаними громадськими діячами. Це відбувалося при спільній участі в роботі Художньо-експертної комісії Міністерства культури УРСР по придбанню художніх творів; у виставкових комітетах з підготовки Республіканських художніх виставок та їх обговоренні; у розгляді експозицій новостворюваних художніх музеїв та картинних галерей, а також відвідуванні творчих майстерень художників, які виконували твори на державне замовлення до виставок та для музеїв.

У запропонованих коротких нарисах наведені окремі відомості, що їх зберегла моя пам'ять. Можливо вони стануть в нагоді тим, хто цікавиться історією українського образотворчого мистецтва, її визначальними творцями.

Поет українського малярства. Ще будучи молодим художником, на початку 1930-х Михайло Гордійович Дерегус визначив завдання, що стояли перед художниками його покоління: перше — сучасна тематика; друге — використання спадщини; третє: роботи з натури і над натурою (збірник документів «Культурне будівництво в Українській РСР» у 2 т., К., 1932, с. 44).

З життям цього художника довжиною у 93 роки та його творчою діяльністю пов'язаний розвиток українського образотворчого мистецтва у 1930–1990-ті.

Народився Михайло Дерегус у 1904 р., в селі Веселе Харківської області. У 1923–1930 рр. навчався в Харківському художньому інституті, у 1932–1941 рр. — викладач цього вузу, з 1955 р. — доцент. У творчості митця нерозривно поєдналися живопис і графіка. Атмосфера в мистецтві у роки становлення художника була непростою, розвиток мистецтва проходив в досить жорсткій боротьбі художників різних угруповань та стильових напрямків.

Група митців на чолі з Михайлом Бойчуком (бойчукісти) вбачали концепцію розвитку новітнього українського мистецтва на основі звернення до традицій візантійського та італійського монументального мистецтва і давньоукраїнського іконопису як першоджерела української національної форми. Вони входили до Асоціації революційного мистецтва України (АРМУ).

Інша Асоціація художників Червоної України (АХЧУ) ставила завдання, спираючись на традиції реалістичного, демократичного мистецтва минулого, зокрема передвижників, відобразити радянську дійсність і «створити стиль героїчного реалізму», йти до утворення нового пролетарського мистецтва України.

Між цими найбільшими об'єднаннями художників велась гостра ідейно-мистецька боротьба. Вона поширилася й на учбові заклади, де готувалися майбутні митці, зокрема на Київський художній інститут, де на п'яти факультетах у 1927 р. навчалось близько 800 студентів, та інші вузи.

По закінченню у 1930 р. навчання в Харківському художньому інституті молодий художник Михайло Дерегус був серед тих, що вели боротьбу за утвердження демократичного реалізму в українському образотворчому мистецтві.

Характер тієї боротьби мені довелося реально відчувати уже в 1950-х. М. Дерегус, прихильник реалізму, був головою правління Спілки художників України, а до нього зайшов бойчукіст Григорій Синиця і звернувся з обуренням, що на виставку не прийняли його живописний твір, про трагічну пожежу в Бабиному Яру. Вони на самих високих тонах розмовляли як два непримиренні супротивники. Кожний із них не вважав за можливе існування різних ідейно-художніх напрямів, бо це на їх думку шкодить мистецтву.

В «Історії» українського мистецтва зазначається, що передумовою успішної боротьби проти впливів формалізму й натуралізму

свідчать окремі твори молодих тоді живописців М. Мучника, М. Дерегуса, В. Костецького та інших.

Творчість М. Дерегуса була багатогранною й плідною. Він працював успішно в живопису, графіці, плакаті, прилучався до декоративно-ужиткового мистецтва (зокрема килимарства), а також до розпису інтер'єру, створення тематичного панно.

Уже в 1930-х він виконує кілька живописних полотен: «Відпочинок» (Пікнік), «Колгоспне свято», «Трипільська трагедія», чимало працює в плакаті: «Про підготовку осінньої сівби», «Силосування кормів», «Робітники, колгоспники та кооператори! Зберемо овочі й городину вчасно і без втрат!» Плакат, присвячений боротьбі іспанського народу проти фашизму — «Геть фашистських інтервентів з Іспанії!»

Виконує ілюстрації до творів «Енеїда» І. Котляревського, повістей М. Гоголя «Майська ніч», або «Утоплена», «Тарас Бульба», драми «Лісова пісня» Лесі Українки, роботи за мотивами творчості Т. Шевченка «Тарас читає буквар», «Шевченко в науці у дяка», «Тарас-пастух», «Т. Г. Шевченко — студент Академії мистецтв», «Катерина» та інші. За твори на шевченківську тему автор удостоєний Державної премії УФК імені Т. Шевченка.

М. Дерегус створює серію естампів «Шляхами України» (1938–1940). У співавторстві з групою художників виконує монументальне панно-розпис в павільйоні УРСР на Всесоюзній сільськогосподарській виставці 1939 р. в Москві.

Лише згадана частка творів засвідчує потужну й різнобічну творчу працю молодого митця, яка заслуговує на всіляке поцінування. Це й зробили жартома його друзі, сусіди по творчих майстернях. Із сусідньої кімнати вони підключилися до радіоточки, що знаходилась у майстерні Дерегуса й голосом диктора прочитали «Указ» про присвоєння йому почесного звання і тут же зайшли до нього щоб поздоровити. Він сказав, що й сам чув. Тож треба відзначити — це наполягали його колеги. Про цей не дуже гарний жарт згадає В. Касян у книзі «Автопортрет». Лише згодом, у 1944 р., йому справді було присвоєне почесне звання «Заслужений діяч мистецтв УРСР», а ще пізніше він став народним художником України та СРСР.

В роки війни М. Дерегус у групі провідних художників і письменників працював у Москві в Українському державному видавництві при ЦК КП(б)У. Мали успіх його плакати на теми війни: «Він прийшов по хліб та сало — бий злодюгу чим попало!» Та про жінок милосердя — «В кожній радянській жінці ранений червоноармі-

єць знайде матір і сестру». У 1944 р., коли Україна була визволена від окупантів, М. Дерегус створює один із кращих своїх плакатів «Оживуть степи, озера...» на слова Т. Шевченка і з портретним зображенням поета. На тему війни художник виконав серію офортів «Україна в огні» та «Шляхами війни», окремі аркуші з цієї серії «На рідній землі» та «Повернення» емоційно і драматично показують важке лихоліття і долю людей.

У творчості років війни художник звертається до героїки минулого, зокрема національно-визвольної війни нашого народу 1648–1654 рр. на чолі з видатним полководцем Богданом Хмельницьким. Ним були виконані твори «Заспів», «Зустріч Богдана Хмельницького з реєстровими козаками», «Після Корсунської перемоги», які сповнені мужності й героїзму. Як продовження цієї теми пізніше він виконує серію творів «Хмельниччина» (1945), «Переяславська рада» (1954, у співавторстві), «Тарас Бульба на чолі війська» (1955), триптих «Дума про козака Голоту» (1960) та інші.

Значна кількість творів виконана за темою «Українські народні думи й історичні пісні», а також чудових пейзажів України. В «Історії українського мистецтва» відзначено: «До кращих графічних пейзажів належать офорти М. Дерегуса. Митець досяг у своїх краєвидах великої виразності, незабутнє враження залишають його поетичні образи української природи, зокрема велетенські верби на греблі, що їх гілля гнеться під поривами вітру («Вітер», офорт, 1958).

У своєму щоденнику Олесь Гончар записав 4 грудня 1984 р.: «Були на відкритті виставки Михайла Гордійовича Дерегуса (до його 80-річчя). Справді поет українського малярства! У Дерегуса кожне дерево наповнене вітром. Жодного спокійного. Поет.» Тетяна Яблонська, виступаючи, сказала: «Всі оті верби, що їх зустрічаємо на дорогах України, — то все пам'ятники йому. Бо цикл "Дорогами України" в нього один із найкращих».

Кажуть, що художник як людина виявляється в своїх творах, а ще в громадській діяльності, ставленні до своїх колег. Мені випало знати М. Дерегуса впродовж багатьох років, коли працював в Управлінні образотворчих мистецтв Міністерства культури УРСР, зокрема по його участі у виставках при підготовці Республіканських художніх виставок, в Експертній колегії по оцінці й придбанню творів образотворчого мистецтва; по спілкуванні у видавництві «Мистецтво» де видавався альбом його творів. Він в пам'яті залишається як людина принципова, високо ерудована, щира, дружня, тактовна,

щедра й істинний громадянин — патріот України. Характерно, що на різних заходах, зібраннях, культурологічних акціях він брав активну участь і ніколи не виступав по написаному, але говорив гарно, компетентно, мудро й повчально. Користувався великим авторитетом у мистецьких колах.

Був він і прекрасним педагогом. Як член-кореспондент Академії мистецтв СРСР, професор, він керував графічною майстернею Академії мистецтв у Києві. Серед його вихованців: О. Іваненко, Н. Лопухова, Ю. Луцкевич, В. Новиковський, В. Перевальський, М. Туровський, В. Ульянова, С. Якутович та багато інших.

Уже понад десять років як М. Дерегус відійшов у вічність. Залишилися його чудові твори та вдячна пам'ять учнів і колег, які спілкувалися з цим видатним митцем. Як пам'ять про поважні наші стосунки, зберігаю подарований мені гарний малюнок олівцем з написом: «Шановному Дмитру Григоровичу в День першого п'ятдесятиріччя з побажанням самого хорошого, М. Дерегус. 19.10.80 р.»

Нині йде мова про минуле і хотілося б нагадати мудрі слова видатного індійського діяча Джавахарлала Неру: «Минуле завжди з нами і все, що ми являємо собою, все, що ми маємо, виходить із минулого. Ми його творіння, і ми живемо заглибленими в нього. Не розуміти цього і не відчувати минуле «значить не розуміти сучасне».